

HÁZASSÁGKÖTÉSI VISELKEDÉSFORMÁK AZ ARADI REFORMÁTUS NÉPESSÉGNÉL A XIX. SZÁZADBAN

– Corneliu Pădurean –

A születés és a halál biológiai jellege mellett társadalmi jellegűvé is vált, de a házasság kiemelkedően társadalmi esemény.¹ A házasság két egyén akaratának eredménye, akik kapcsolatát társadalmilag a törvények és a szokásjog szabályozza. Az elvégzett kutatások bizonyítják, hogy a nász létrejötté társadalmi, kulturális, jogi és pszichológiai feltételekhez kötődik.

A házasságok létrejötté és a gazdasági feltételek között meghatározó viszony mutatható ki.² A gazdasági fellendülés vagy válságidőszakok, valamint az adott időszakban kötött házasságok között szoros az összefüggés.

A gazdasági fellendülés növeli a házasságkötések számát, míg a gazdasági hanyatlás, a gyenge termékek éveit csökkenti azt.³

A XIX. században a világi és egyházi hatalom számos szabállyal rendezte a házasságkötések és felbontások feltételeit. A nem katolikus vallások lehetőséghez jutottak, hogy a házasságkötési problémákat saját szabályaik, szokásaik szerint rendezzék.⁴

Az aradi házasságkötési szokások jobb megismerése – vallási előítéletek nélkül – volt a célunk, amikor a XIX. századi református lakosság házasságkötési szokásait próbáltuk megismerni.⁵

Ennek a demográfiai jelenségnek a felvázolásában felhasználtuk az egyházközségek anyakönyvi adatait a Nemzeti Levéltár aradi fiókjából, valamint a Magyar Statisztikai Hivatal adatait és más demográfiai adatokat. Itt kívánjuk megjegyezni, hogy az aradi levéltár által átvett keresztelési anyakönyvek csak az 1830–1880 közötti évekre vonatkoznak. Erőfeszítéseink ellenére sem találtuk az anyakönyvek többi kötetét (az aradi református parókián sincsenek ilyen adatok), bár fölöttébb szükségesek lettek volna legalább 1894-ig, a kötelező polgári házasság bevezetéséig.

Arad város vallási összetétele a XIX. században

A református házasságkötések megismerése érdekében elsősorban ismernünk kell Arad város vallási összetételét és annak módosulásait a XIX. század folyamán.⁶

Ez a fejlődés a történelmi feltételektől meghatározott. A karlócai béke után Arad vármegye Habsburg-uralom alá kerül. Az állam által támogatott, de magán jellegű betelepítések is alakítják és módosítják a város vallási és etnikai arculatát,

---

¹ TREBICI 1979. 180.

² TREBICI 1979. 180.

³ TODEA 1973. 83.

⁴ BOLOVAN 1994. 172; VOINEA 1980. 9.

⁵ PĂDUREAN 2001a. 268–282.

⁶ PĂDUREAN 2002. 6, 76–85.

mely addig alapvetően ortodox jellegű volt. A XVIII–XIX. században Arad vallási összetétele az etnikaival együtt módosul. A római katolikus hívők száma nő, megjelennek a vallási reform után kialakult új vallások – református, evangélikus –, valamint növekedik az izraelita felekezethez tartozók száma is.

A református vallást illetően első adataink 1786-ból származnak, melyek két Erdélyből ide telepedett családot említenek.⁷ A XVIII. század végén számuk fokozatosan nő. 1827-ben a református és lutheránus hívők Arad Város Tanácsától imaház-építési engedélyt kérnek. Az első református imaház 1829-ben kezdi meg működését egy bérelt épületben, a mai Lucian Blaga utcában (régii Templom utca) Csernatom Vajda Péter lelkész vezetésével.⁸ A jelenlegi református templom építése 1847-ben kezdődött, több éven át tartott, belső részét 1852-ben adták át használatra.

A XIX. században az itt élő német, szerb, szlovák, zsidó lakosság mellett különösen erősödik a magyarság jelenléte (főleg az osztrák–magyar dualizmus létrejötte után). Arad fokozatosan többnemzetiségű és többfelekezeti várossá alakul. Ez a multikulturális jelleg máig megőrződött, bár a német etnikum szinte teljesen eltűnt Arad város és Arad megye területéről. A német etnikum csökkenése a XIX. század második felétől fokozatosan kimutatható.

Az 1. sz. táblázat segítségével követhető a református felekezet helye Arad város vallási összetételében az említett időszakban.

1. táblázat. Arad város népességének vallási összetétele a XIX. században

Vallás	1827		1839		1857		1869		1890		1900	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Református	191	1,3	523	3,4	1.269	4,7	2.633	8,0	3.909	9,3	5.936	11
Ortodox	6.985	50,5	7.125	46,7	8.144	30,2	8.211	25,0	9.251	22	10.797	20
Római katolikus	5.923	42,8	6.124	40,1	12.022	44,5	16.828	51,4	21.799	51,8	28.253	52,4
Görög katolikus	–	–	498	3,2	308	1,1	578	1,7	1.030	2,5	1.202	2,2
Evangélikus	–	–	160	1,0	373	1,5	743	2,3	1.221	2,9	1.667	3,1
Unitárius	–	–	–	–	46	0,2	11	0,0	20	0,1	31	0,1
Izraelita	725	5,2	812	5,3	2353	8,7	3710	11,3	4.725	11,4	5.962	11,1
Katolikus örmények	–	–	–	–	1	0,0	5	0,0	5	0,0	–	–
Ortodox örmények	–	–	–	–	43	0,1	6	0,0	1	0,0	–	–
Mások	–	–	–	–	–	–	–	–	21	0,0	55	0,1

Forrás: *A történeti statisztika forrásai.* (Szerk.: Kovacsics J.) Budapest, 1957; *Übersichten über die Bevölkerung und den Viehstand von Österreich nach der Zählung von 31 X (1957)* Wien, 1859; *A magyar szent korona országában az 1870 év elején végrehajtott népszámlálás eredményei hasznos házi állatok kimutatásával együtt Pest, 1871*; *A magyar korona országainak helységnévtára.* Budapest, 1892; *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása I. A népesség részletes leírása.* Budapest, 1902.

* Az 1827-es adatoknál a református hívők száma magában foglalja az evangélikusokat is, míg a görög katolikusokat a római katolikusok közé sorolták.

⁷ BARACSI 1999. 244–245.

⁸ BARACSI 1999. 244–245.

Ha a református hívőkre vonatkozó pusztá számszerű adatokat követjük, látjuk, hogy számuk a XIX. században folyamatosan emelkedik. 1830 és 1900 között megtízszereződik, 523-ról 5936 lélekszámra emelkedik. A legnagyobb növekedést – több mint 2000 – a század utolsó évtizedében érték el. A más vallásokhoz viszonyított növekedés is jellemző: míg 1827-ben Arad vallási összetételében 1,3% volt a református hívő, 1900-ban már 11%-ra tehető.

Az 1873-as kolerajárvány sem viselte meg különösen a református közösséget, az aradi 652 áldozatból 82 volt református (az áldozatok 12,56%-a).⁹

Fontos megjegyeznünk, hogy Arad vármegye legnagyobb vallási közössége az ortodox egyházé. Ugyanakkor látható, hogy az Osztrák–Magyar Birodalomban jelenlevő vallások a református közösség növekedéséhez hasonló dinamikát mutatnak. Ezek a felekezetek (ortodox, római katolikus, görög katolikus, evangélikus, unitárius, izraelita) a tanulmányozott időszakban felfelé ívelő irányt mutatnak, minden felekezetben növekedik a hívők száma. Egyetlen visszahúzó erő ebben az időszakban az 1873-as kolerajárvány volt.

A hívők számának alakulása a felekezeteken belül – így a reformátusoknál is – a természetes szaporulat, a migrációs folyamatok, valamint a vallásváltoztatás eredménye.

Ugyanakkor egyes felekezetek eltűnnek a város életéből és a vármegyéből. Ez a helyzet az örmény katolikus és az örmény ortodox vallásúakkal, akik kis számban voltak jelen az egész évszázadban.

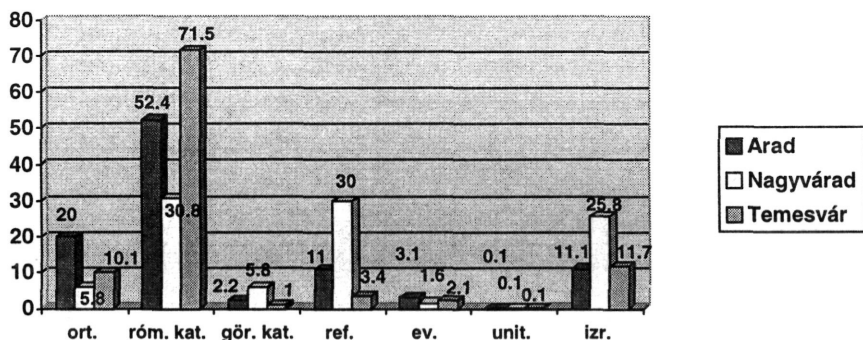
Csökken az ortodox felekezet aránya is, bár számuk az 1. sz. táblázat két határidőpontja között 54,57%-kal nő. 1827-ben – mint a táblázat jelzi – Arad ortodox város, a lakosság 50,53%-a ehhez a felekezethez tartozik. A század végén, egy állandó csökkenési folyamat következtében a város vallási összetételében csak 20% a súlyuk. Ez a helyzet a természetes szaporulat negatív irányával magyarázható, mely hasonló a római katolikusok esetében is. Az aradi ortodox hitközösség anyakönyveinek vizsgálata szerint a természetes szaporulat 1857–1869 között 808 lélek; 1869–1880 között 682; 1880–1890 között már csak 194. Ebben a helyzetben az ortodox lélekszám növekedése – amikor a szerb ortodox lélekszám is csökken egyik összeírástól a másikig – nem volt lehetséges, csak a migrációs növekedés útján.

Az ortodox lélekszám csökken, ami Erdély és a Partium más városaiban is kimutatható. Az 1. sz. ábra három város – Arad, Nagyvárad, Temesvár – vallási összetételét szemlélteti.

E szerint Arad a legortodoxabb, míg Temesvár a legkatolikusabb város. Nagyvárad vallási összetételében szembetűnő az ortodox és görög katolikus felekezetűek kis aránya a többi valláshoz viszonyítva. A görög katolikus vallás kis hangsúlyú a másik két városban is. Ezekben a városokban vezető helyen találjuk a római katolikusokat és a református felekezetet, melyek között szinte teljes egyensúly alakult ki. Nagyvárad esetében jelentős (25,8%) az izraelita felekezet, mely kétszerese az aradi (11,1%) és a temesvári (11,7%) jelenlétnek.

---

⁹ NL 1873. Halálzási anyakönyv.

1. ábra. Arad, Nagyvárad és Temesvár vallási összetétele 1900-ban (%)

Forrás: *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása I. A népesség részletes leírása.* Budapest, 1902.

A házasságkötések alakulása a református népesség soraiban

A 2. sz. táblázat segítségével kövessük, hogyan alakult a házasságkötés az aradi református népesség soraiban.

Az aradi lelkészek által bejegyzett adatok alapján készült táblázat – mint már jeleztük – csak az 1830 és 1880 közötti adatokra vonatkozik.

2. táblázat. A házasságkötések alakulása Arad város református népességénél a XIX. században

Év	1830	1831	1832	1833	1834	1835
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	11	12	27	24	18	21
Év	1836	1837	1838	1839	1840	1841
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	28	27	34	19	29	21
Év	1842	1843	1844	1845	1846	1847
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	20	37	32	15	21	11
Év	1848	1849	1850	1851	1852	1853
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	19	23	34	22	26	23
Év	1854	1855	1856	1857	1858	1859
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	16	26	23	13	11	11
Év	1860	1861	1862	1863	1864	1865
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	18	17	20	23	18	18

2. táblázat, folytatás

Év	1866	1867	1868	1869	1870	1871
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	16	17	29	44	43	50*
Év	1872	1873	1874	1875	1876	1877
	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.	Nr.
	35	39	36	33	38	18
Év	1878	1879	1880	*	*	*
	Nr.	Nr.	Nr.			
	31	23	23			

Forrás: Egyházközségi anyakönyvek. Kereszteltek anyakönyve.

* - nincsenek adatok

A táblázat alapján észrevehető, hogy az évente kötött házasságok száma között elég nagy a különbség. Így 1842-ben 20 házasság kötött, míg a következő évben 37, majd 1845-ben jelentős a csökkenés: 32-ről 15-re. Az 1871-es esztendő a maga 50 házasságkötésével a legkimagaslóbb.

Ha a házasságkötések számát évtizedekre vonatkoztatva elemezzük, kiderül, hogy a legmagasabb az 1871–1880 közti 32,6-es évi átlag. A legszegényebb az 1851–60 közötti évtized 19,3-es évi átlaggal. Ennek a helyzetnek egyik magyarázata az 1848–49-es események következménye, amikor is érződik, hogy nagyon sok házasulandó korú fiatal elveszett a harcokban. A hatodik évtized a Birodalom számára több háborút hozott, melyek nagy számú fiatalot hívtak a hadseregbe, ahonnan sokan nem tértek vissza. 1851–60 között valóságos „vőlegényválság” alakul ki, majd 1871–80 között – főleg az időszak elején – egy lecsendesült időszak lehetővé teszi a házasságok számának növekedését.

A 3. sz. táblázatban nyomon követhetjük, hogy a református egyházban kötött házasságok hogyan befolyásolták a házasságkötések helyzetét Arad város viszonylatában.

Mivel az egész város helyzetére vonatkozó hivatalos adatok nem teljesek, csak 1871-től léteznek, ezért csupán a nyolcadik évtizedet elemezhetjük.

3. táblázat. Református házasságkötések Arad városban

Év	1871		1872		1873		1874		1875	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
	342	14,61	336	10,41	333	11,71	314	11,46	312	10,57
Év	1876		1877		1878		1879		1880	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
	288	13,19	251	7,17	290	10,68	359	6,4	352	6,53

Forrás: Hitközségi anyakönyvek. Keresztelői nyilvántartás; *Magyar statisztikai évkönyv* I–XX. Buda, 1872; Budapest, 1891.

Itt is észrevehető az előzőleg megállapított évi ingadozások jelenléte. 1871 a legtermékenyebb esztendő. Az aradi házasságok 14,61%-át a református egyházban kötötték. Az évtized végén csökkenés észlelhető a református házasságok számában, melyek a városban kötött házasságoknak csupán 6,4%-át adják.

A család intézménye iránti érdeklődés csökkenése észlelhető a 4. sz. táblázatból is. Ezzel próbáltuk ábrázolni a házasságkötések helyzetét a különböző felekezetekben Arad városában. Ezek az adatok – 1000 lakosra vonatkoztatva – megvilágítják a lakosság érdeklődését és hozzáállását a törvényes alapokon létrejött család intézményéhez.¹⁰

Elemzésünkbe nem vontuk be az ortodox felekezet adatait, mert a szerb ortodox parókia anyakönyvei jó néhány évet nem fednek be, főleg a XIX. század második felére vonatkozóan.

4. táblázat. Házasságkötések Arad városban felekezetek szerint

Év	református	%	görög katolik.	%	római katolik.	%	evangélik.	%	izraelita	%
1869	44	16,71	25	43,25	235	13,96	21	28,26	49	13,2
1880	23	5,88	19	23,63	188	9,73	10	10,8	37	8,77
1890	*	*	10	9,7	171	7,84	23	18,83	28	5,92

Forrás: *Egyházi anyakönyvek. Keresztelői nyilvántartás.*

Általában jelezhető, hogy a század vége felé minden felekezet esetében csökken az esküvők száma és ennek megfelelően a házasságkötési adatoké is. Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy Aradot is elérte az a demográfiai átalakulás, mely a XIX. század végén és a XX. század elején megjelent Közép-Európában, illetve Erdélyben.¹¹ Kezdetben a halálozás csökkenése is olyan megnyilvánulás, mely ebben a földrajzi körzetben is új demográfiai rend megjelenésére utal.

A református felekezeten belül 1869–80 között a házasságkötések hirtelen csökkenése észlelhető, melyet bizonyos mértékben ellensúlyoz az evangélikus egyházon belül kötött házasságok számának növekedése.

Jóllehet, nem rendelkezünk 1890-re vonatkozó adatokkal, a más felekezetekhez való viszonyítás alapján úgy értékeljük, hogy a református népesség házasságkötési mutatói is azokhoz hasonlóak, vagy az 1880-as adatok szintjén mozognak.

Családi állapot a házasságkötéskor

A hitközségek anyakönyveit tanulmányozván különböző „családi állapot” bejegyzéseit találjuk: nős/hajadon, özvegy, elvált. Ezek a helyzetek az egyén addigi családi létéből adódtak. A házasulandó népesség családi állapota többletinformá-

¹⁰ PĂDUREAN 2001b.147–156.

¹¹ BOLOVAN 2000.

ciót szolgáltathat olyan kérdések kutatásához, mint a szaporulat, a család állandósága, az időszak gondolkodásmódja vagy a társadalmi kapcsolatok.

A háromféle nyilvántartott „családi állapot” lehetőségeiből a házasulandók között kilencfajta kapcsolatpárosítás jöhetett létre a házasságkötésnél:

- nőtlen-hajadon,
- nőtlen-özvegy (asszony),
- nőtlen-elvált,
- özvegy-hajadon,
- özvegy-özvegy,
- özvegy-elvált,
- elvált-hajadon,
- elvált-özvegy,
- elvált-elvált.

A házasságkötés pillanatában meglévő „családi állapot” helyzetét a református népesség körében két ötéves időszakra vonatkoztatva kutattuk: 1856–60 és 1871–1875.

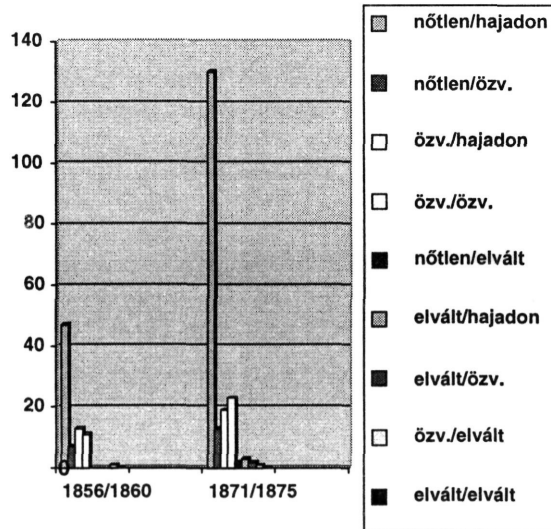
A fent említett kilenc kombináció jelenlétét és súlyát a 2. sz. ábra (grafikon) mutatja. Látható, hogy a legérdekeltettebbek a családalapításban azok – mint ahogy természetes –, akik még egyszer sem voltak házasok.

A református egyházon belül kötött házasságok közül a nőtlen-hajadon esküvők száma 59,49%, illetve 67,35% a két ötéves időszak idején. A következő helyen az özvegyek között kötött házasságok szerepelnek 13,92%-kal, illetve 11,91%-kal. Az „özvegy” állapot sokszor bekövetkezhetett fiatal korban, így érthető, hogy az élet újrakezdésére törekedtek. 1873. augusztus 10-én jegyezte be a lelkész például özvegy Gari József 26 éves fuvaros és özvegy Góllón Szabó Rosalín – 19 éves – házasságát.¹²

A második tanulmányozott időszakban ezen házasságok száma csökkent, jelentősen megnövekedett az első házasságot kötők aránya. Néha a szerelem, de legtöbb esetben az anyagi érdekltség váltotta ki, hogy az első házasságot kötő özvegy vagy özvegyasszony partnerségét keresse. 1856–60 között az özvegy-hajadon párosításban kötötték a házasságok 16,45%-át, valamint a nőtlen-özvegyasszony kombinációban azok 8,86%-át. A második időszakban az özvegy-hajadon házasságok aránya 9,84%, míg a nőtlen-özvegyasszony 6,78%. 1871–75 között ezen típusú házasságok száma csökken, hasonlóan a nőtlen férfiak is kevésbé vonzódnak az özvegyasszonnyal köttendő házasság felé. További kutatások alapján láthatjuk, hogy a második időszakban megjelenik – nem túl jelentős számban – az olyan házasság, melyben az „elváltak” az érdekeltek. Úgy tűnik, ez a csoport az addig még nem házasok között vagy az özvegyek soraiban keresett szívesen új élettársat. Egyetlen olyan házasságot sem jegyeztek be ebben az időszakban, melyben mindkét fél már túl lett volna egy szomorú házassági tapasztalaton, melyből kivált.

---

¹² NL Reg. 110. 57.

2. ábra. A házasulandók családi állapota
 Forrás: Egyházi anyakönyvek. Házasulandók anyakönyve.

A házasulandók kora

Egy közösség házasságkötési magatartásának meghatározásánál egy másik fontos tényező a házasulandók kora. Az idők folyamán az egyházi, majd a világi hatóságok is figyelmet szenteltek és szabályozták – mind a férfiak mind a nők esetében – a házasságkötés alsó korhatárát. Ahogy a társadalom fejlődött – főleg a gazdasági haladás függvényében –, az alsó korhatár emelkedett.

Az általunk tanulmányozott időszakban a Habsburg Birodalomban, majd az Osztrák–Magyar Monarchiában is az alsó korhatár lányoknál 15 év volt, míg a fiúk csak katonaviseltség után köthettek házasságot. Bizonyos esetekben felmentést adhattak a hatóságok, és eltekintettek az alsó határ betartásától.

Hasonlóan a „családi állapot” című fejezethez, a házasulandók korának kérdését a református egyházon belül ugyanarra a két ötéves időszakra vonatkozóan tanulmányoztuk. Az 5. sz. táblázat ezt a kérdést összegzi.

5. táblázat. A házasulandók kora az esküvő idején

Év	20 évig		21–24 év között		25–30 év között		31–40 év között		41–50 év között		51–60 év között		61 éven túl	
	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány
1856–1860	–	21	10	17	27	23	27	11	12	6	3	1	–	–
1871–1875	–	57	45	42	73	40	42	33	22	16	10	4	1	1

Forrás: Egyházi anyakönyvek. Házasulandók anyakönyve.

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a legtöbb leány 24 éves korig igyekezett férjhez menni, míg a fiúk legtöbbször 25–30 év között nősült. A 40 éven túl házasságot kötő férfiak száma nagyobb, mint a nőké. A második vizsgált időszakban a 40 éven túl házasságot kötők száma nagyobb, mint az 1856–60-as időszakban, ami a városi lakosság mentalitásának változását jelzi az első házasság vagy az újránházasság kérdéséről. Pl. 1873. december 7-én Burján István római katolikus, 43 éves napszámos először házasságot köt a 42 éves Sztármári Sárával.¹³

Más esetekben a jegyesek kora sokkal alacsonyabb volt. 1874. november 27-én kötött házasságot két fiatal, ahol a fiú 21, a lány csupán 15 éves volt.¹⁴ Ez volt a legfiatalabb pár ebben az időszakban. A legidősebb pár egy 66 éves férfi és a „fiatalabb”, 63 éves felesége volt, mindketten özvegyek.¹⁵ Egyes esetekben a jegyesek közt elég nagy a korkülönbség. 1874. november 5-én a 42 éves unitárius Baráthy Sándor, elvált színész házasságot köt a 22 éves Aphtorpe Rate Laura kisasszonnyal.¹⁶ Más esetben a korkülönbség felfelé, a menyasszony felé tér el. Így 1857. június 29-én kötötte első házasságát egy 43 éves hajadon és egy 30 éves nőtlen férfi.¹⁷

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy a református egyház házasulandói is – mint más felekezeteknél – a szerelem vagy az érdek miatt nem tartották mindig szem előtt a kort a családalapítás vagy újrualapítás esetében.

Vegyes házasságok

A házasságkötések sok esetben nagyon nehezen törhetik át a társadalmi sormópókat, úgy tűnik azonban, hogy a vallási és etnikai különbségek esetében nagyobb az engedékenység. Arad város népességét a XIX. században az etnikai és vallási sokszínűség jellemezte. Mivel a különböző etnikai és vallási csoportok együtt éltek, természetes, hogy a többkultúrjú megnyilvánulások egyik formájaként vegyes házasságok jöttek létre.

Különböző felekezetű és sok esetben különböző nemzetiségű jegyesek között az egész XIX. század folyamán jöttek létre házasságok. A vegyes házasságok jelensége – mint a házasságok más tényezői is – évenként különböző adatokat mutatnak. Városi viszonylatban a vegyes házasságok száma nagyobb, mint vidéki környezetben. 1876-ban az Aradon bejegyzett házasságok 20,83%-a, míg a vármegyében 33,14%-a vegyes házasság. 1885-ben az Aradon bejegyzett 117 vegyes házasság az összes házasság 26,59%-a, míg a vármegyében 41,93%. Úgy tűnik, hogy a városi népesség hamarabb túllépett az etnikai és felekezeti különbségek sormópóin, mint a vidék.¹⁸ A református népesség ez irányú házasságkötési magatartását próbáltuk megjeleníteni a 6. sz. táblázatban. Csak a református templomban kötött házasságokat jegyeztük. Lehetséges, hogy egyes református személyek –

---

¹³ NL Reg. 110. 61.

¹⁴ NL Reg. 110. 69.

¹⁵ NL Reg. 110. 67.

¹⁶ NL Reg. 110. 69.

¹⁷ NL Reg. 110. 65.

¹⁸ PĂDUREAN 2001a. 268–282.

párjukat követvén – más templomban kötöttek házasságot. Adataink az 1840–1880 közötti időszakra vonatkoznak, részben a már fent említett okok miatt, valamint azért, mert az 1830–1839-es időszakra vonatkozó anyakönyvek grafikai nehézségekkel terheltek, ami megzavarhatja elemzésünk tényszerűségét. Úgy értékeljük, hogy ezen feltételek mellett is szuggesztíven ábrázolhatjuk a református egyházon belül kötött vegyes házasságok adatait.

6. táblázat. Az aradi református templomban kötött vegyes házasságok
1840–1880 között

Év	Refomátus vőlegény					Református menyasszony					Összes vegyes házasság	
	Menyasszony					Vőlegény					Nr.	%
	Róm. kat.	Orto-dox	Gör. kat.	Evan-gélikus	Unitá-rius	Róm. kat.	Orto-dox	Gör. kat.	Evan-gélikus	Unitá-rius		
1840	5	-	-	-	-	3	1	-	-	-	9	31,0
1841	7	-	-	-	1	2	-	-	-	-	10	47,7
1842	4	-	-	-	-	2	-	-	-	-	6	30,3
1843	14	1	-	-	-	7	2	-	-	-	24	64,8
1844	6	-	-	-	-	-	1	-	-	-	7	21,8
1845	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6,66
1846	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	9,52
1847	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1848	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	10,5
1849	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	13,0
1850	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	11,7
1851	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	9,09
1852	3	1	-	-	-	-	3	-	1	-	8	30,7
1853	7	-	-	-	-	-	1	-	2	-	10	43,5
1854	1	1	-	1	-	-	-	-	1	-	4	25,0
1855	4	-	-	1	-	-	1	-	-	-	6	23,0
1856	3	1	-	1	-	-	5	-	-	-	10	43,5
1857	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	7,69
1858	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	14,3
1859	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1860	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	11,1
1861	4	-	-	-	-	1	-	-	2	-	7	41,2
1862	2	-	-	1	-	6	-	-	1	-	10	50,0
1863	2	-	-	-	-	7	-	-	-	-	9	39,1
1864	2	1	-	-	-	4	-	-	-	-	7	38,9
1865	3	-	-	-	-	3	-	-	-	-	6	33,3
1866	4	1	-	-	-	4	1	-	-	-	10	62,5
1867	1	-	-	-	-	1	1	1	-	-	4	23,5
1868	13	1	-	-	-	5	-	-	-	-	19	65,5

6. táblázat, folytatás

Református vőlegény						Református menyasszony					Összes vegyes házasság	
Menyasszony						Vőlegény						
Év	Róm. kat.	Orto-dox	Gör. kat.	Evan-gélikus	Unitá-rius	Róm. kat.	Orto-dox	Gör. kat.	Evan-gélikus	Unitá-rius	Nr.	%
1869	6	-	-	-	-	4	2	1	-	-	13	29,6
1870	8	1	1	-	-	4	2	-	-	-	16	37,2
1871	15	1	-	-	-	6	1	2	-	-	25	50,0
1872	7	-	-	-	-	6	5	-	-	-	18	51,4
1873	12	-	-	-	-	8	2	1	-	-	23	59,0
1874	7	-	-	-	-	11	2	-	-	-	20	55,5
1875	9	1	1	-	-	5	3	1	-	-	20	60,6
1876	5	1	-	-	-	7	3	-	-	-	16	42,1
1877	9	1	-	-	-		2	-	-	-	12	66,6
1878	8	-	-	-	-	4	3	1	-	-	16	51,6
1879	8	-	-	-	-	6	-	1	-	-	15	65,2
1880	7	-	-	-	-	5	2	-	-	-	14	60,8

Forrás: Egyházi anyakönyvek. Házasulandók anyakönyve.

A táblázat elemzéséből kitűnik, hogy a vegyes házasságok esetében is a 2. sz. táblázathoz hasonló évi eltérések jelennek meg. Ez az ingadozás 0 házasságkötéstől (1847–1859) 25-ig terjed (1871), ami a református templomban kötött házasságok 50%-át jelenti. A legtöbb vegyes házasságot 1877-ben kötötték, mely az év házasságainak 66,6%-át jelentette.

A számok alapján elmondhatjuk, hogy a református egyház tagjai általában nyitottak voltak a vegyes házasságra, melyek sok esetben más etnikai kapcsolatot is jelentettek, mivel az aradi reformátusok nagy többsége magyar etnikumú volt. Ami a vallási preferenciát illeti, a legtöbb vegyes házasságot római katolikusokkal kötötték, akiket az ortodoxok követnek. A legkevesebb vegyes házasságot az evangélikus és unitárius vallásúakkal kötötték, igaz, hogy ezek aránya a város vallási összetételében is alacsony. A 6. sz. táblázat továbbá jelöli, hogy a férfiak voltak nyitottabbak a vegyes házasságra; viszont a református nők sokkal inkább vonzódtak az ortodox férfiakhoz, mint a református férfiak az ortodox nőkhöz. Az ortodox, illetve görög katolikus és református vegyes házasság estében nemcsak vallási szempontból vegyes a házasság, hanem etnikailag is, ugyanis az ortodoxok és a görög katolikusok általában román nemzetiségűek, kis számban szerbek. Végül meg kell jegyeznünk, hogy 1866 után megnövekedett a bejegyzett vegyes házasságok száma az aradi református parókián.

A következő kutatások feladata, hogy más szempontokból is vizsgálja a vegyes házasságok kérdését – pl. fontos azoknak az okoknak a kiderítése, amelyek motiválták ezt a demográfiai magatartást.

A házasságkötések időszakos megoszlása évente

A házasságkötések idejének megválasztása az éven belül – különböző időszakokra – megvilágítja a társadalmi élet szokásait; az egyházi, kánonjogi törvényekhez való viszonyulást (egyes esetek tiltják a börtben kötendő házasságot); valamint tükrözi a foglalkozásokhoz kötődő kapcsolatokat, mint például a mezőgazdaság, mely meghatározhatta a házasságkötés időpontját. A 7. sz. táblázat a házasságok havonkénti megoszlását mutatja.

7. táblázat. A házasságkötések időpontjának éven belüli megoszlása a különböző felekezeteknél Arad városában

1871-ben

Felekezet	Jan.	Feb.	Már.	Ápr.	Mái.	Jún.	Júl.	Aug.	Szep.	Oct.	Nov.	Dec.	Össz.
Reformați	10	5	1	1	8	3	2	2	8	4	1	5	50
Ortodocși	12	2	-	3	6	-	8	1	2	7	4	-	45
Rom. cat.	21	24	1	6	30	14	15	14	11	13	22	2	173
Greco cat.	-	4	-	-	1	-	1	-	1	1	3	-	11
Evanghelici	2	6	-	-	3	3	3	1	-	-	2	-	20
Izraeliți	4	7	5	3	1	1	2	6	2	6	2	4	43
Total	49	48	7	13	49	21	31	24	24	31	34	11	342
%	14,3	14,0	2,04	3,8	14,3	6,1	9,1	7,0	7,0	9,06	9,94	3,21	100

1876-ben

Felekezet	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Össz.
Református	2	8	2	4	2	3	6	2	2	4	1	2	38
Ortodox	4	3	-	2	5	-	2	1	2	6	8	-	33
Római kat.	7	30		13	15	16	15	9	7	14	17	2	136
Görög kat.	-	-	-	3	-	-	2	-	1	-	1	-	7
Evangélikus	-	4	1	2	1	4	1	4	1	-	1	2	13
Izraelita	1	1	3	1	3	3	1	4	5	2	3	1	28
Összesen	14	46	7	15	26	22	27	16	18	26	31	7	255
%	5,49	18,0	2,74	5,88	10,2	8,6	10,6	6,27	7,05	10,2	12,15	2,7	100

Forrás: *Egyházi anyakönyvek. Házasulandók anyakönyve.*

A házasságkötések időpontját vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a református egyház minden hónapban kötött házasságot, de március és december csökkenő számot mutat. Az esküvők száma viszonylag csökken a nyári hónapokban is.

A legtöbb házasságot 1871-ben januárban, májusban, szeptemberben, valamint 1876 februárjában kötötték.

Ez az időponti megoszlás hasonló a római katolikus és az evangélikus házasságkötéseknél is. Viszont az ortodox és görög katolikus vallásúak nem tartottak esküvőt március, július, december havában, mert ezek böjti hónapok, amelyeket szigorúan tiszteletben tartottak.

Jóllehet, a táblázat alapján a görög katolikusok nem tartottak esküvőt január és augusztus hónapban sem, ez azonban csak az évi ingadozás eredménye, mert más években ezekben a hónapokban is jegyezték esküvőket. Az izraelita felekezet az év minden hónapjában tartott esküvőt.

A 7. sz. táblázat következtetései nem kizáró jellegűek, de egy általános képet adnak a református hívők házasságkötési időpont-választásának szokásairól.

Az eddigi elemzések alapján néhány következtetést fogalmazhatunk meg. Először Arad város református népességének házasságkötési szokásai, magatartásformái nagy vonalakban hasonlóak a város más felekezetéhez. Másodsorban a házasságkötési mutatók XIX. század végi csökkenése és a házassági kapcsolatrendszer bizonyos elemeinek megváltozása hasonló az Arad város többi felekezetében tapasztalhatókhöz, melyek a demográfiai magatartás modernizálódásával és átalakulásával függnek össze.

IRODALOM

BARACSI 1999.

Baracsi, L.: Biserica Reformată, In.: Arad monografia oraşului de la începuturi până în 1989. Arad, 1999. 244–245.

BOLOVAN 1994.

Bolovan, S.: Legislația cu caracter matrimonial la românii din Transilvania în două jumătăți a sec. al XIX-lea, In.: Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană. (Coord.: Mitu, S.–Gogăltan, F.) Cluj–Napoca, 1994.

BOLOVAN 2000.

Bolovan, I.: Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice. Cluj–Napoca, 2000.

PĂDUREAN 2001a.

Pădurean, C.: Contribuții la studiul căsătoriilor mixte din comitatul Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. In.: Identitate, alteritate, multiculturalitate. (Red.: Colta, R.) Arad, 2001. 268–282.

PĂDUREAN 2001b.

Pădurean, C.: Unele aspecte privind evoluția nașterilor nelegitime în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în județul Arad. Studia Universitatis “Vasile Goldiș” seria A XI (2001) 147–156.

PĂDUREAN 2002.

Pădurean, C.: Contribuții la studiul evoluției confesionale a comitatului Arad în secolul al XIX-lea. Teologia VI/1 (2002) 76–85.

TODEA 1973.

Todea, C.: Contribuții la cunoașterea demografiei istorice a Transilvaniei. Revista de Statistică 6 (1973) 83.

TREBICI 1979.

Trebici, V.: Demografie. București, 1979.

VOINEA 1980.

Voinea, M.: Familia și evoluția sa istorică. București, 1980.

**Das eheliche Benehmen der reformierten Bevölkerung
der Stadt Arad im XIX. Jahrhundert**

- Corneliu Pădurean -

Resümee

Die Arbeit nimmt sich eine Analyse des ehelichen Benehmens der reformierten Gläubigen die im XIX. Jahrhundert in Arad gelebt haben, vor. Die Untersuchung des Autors geht von den in der Geschäftsstelle Arad des Nationalarchivs aufbewahrten Pfarreistandesregistern aus. Diese Register decken nur die Zeitspanne 1830–1880, d.h. von den Anfängen dieser Kirche in Arad bis zum letzten belegten Jahr, ab.

Als erstes stellt der Autor kurz die Konfessionsstruktur der Stadt Arad im XIX. Jahrhundert vor, um dann den Zahlenablauf der in der schon erwähnten Zeitspanne geschlossenen Ehen und deren Beitrag zur Gesamtanzahl der Ehen in Arad zu zeigen. Als Folge des Zusammenrechnens des Indexes der Ehen gelangt er zur Schlussfolgerung dass gegen Jahrhundertende die Anzahl der geschlossenen Ehen im Verhältnis zu 1.000 Einwohnern abgenommen hat.

Das Alter der Ehepartner im Moment der Trauung betrachtend, stellt der Autor fest dass die meisten Mädchen bis zu 24 Jahren und die meisten Jungen zwischen 25 und 40 Jahren geheiratet haben. Den Zivilstand der zwischen 1856–1860 und 1871–1875 Verehelichten verfolgend, setzt der Autor fest dass die meisten Ehen unter Personen die nicht nochmals verheiratet gewesen sind geschlossen wurden. Einen ziemlich grossen Anteil von 40% machten in den Jahren 1856–1860 die Ehen in welchen wenigstens einer der Partner schon eine Ehe hinter sich hatte, aus. In der nächsten Zeitspanne fiel die Anzahl dieser Ehen auf ungefähr 32% herab.

Ein anderes vom Autor analysiertes eheliches Benehmen ist jenes der Mischehen. Die Anzahl dieser wechselte von Jahr zu Jahr: es gibt Jahre wo keine solche Ehen eingeschrieben worden sind aber auch Jahre wo sie über 60% der von den Reformierten geschlossenen Ehen ausmachten. Die meisten Mischehen wurden mit Personen römisch-katholischen und orthodoxen Glaubens geschlossen.

Zum Schluss stellt der Autor fest dass dem ehelichen Benehmen nach die Bevölkerung reformierten Glaubens sich dem Muster jener Zeit einschreibt.

(Übersetzt von Alina Padureanu)

Corneliu, Padurean
Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad
corpad@rdslink.ro